

XLVIII

SEJM WALNY KRAKOWSKI 1538-1539

WSTĘP

Na początku października 1538 r. Zygmunt I zdecydował się na zwołanie kolejnego sejmku, do Piotrkowa, na dzień św. Andrzeja (30 listopada)¹. Z powodu ciężkiej choroby króla oraz spodziewanego przyjazdu posłów zagranicznych, obrady przeniesiono do Krakowa². Burzliwy charakter sejmików, które odbyły się w końcu października i w listopadzie 1538 r. nie zapowiadał łatwego i spokojnego przebiegu sejmku³. Obrady, rozpoczęte dopiero 19 grudnia, trwały przeszło dwa miesiące. Ich zamknięcie nastąpiło około 20 lutego 1539 r.⁴

Z relacji Stanisława Górskiego zachowanej w Tomicjanach wynika, że istotnie sejm był bardzo niespokojny, głównie z powodu ostrych wystąpień w izbie poselskiej. Jedną z ważnych spraw wówczas dyskutowanych było *taxatio bonorum*, czyli postulowane przez posłów ziemskich oszacowanie majątków. Inicjatywa ta upadła jednak na skutek opozycji senatu. Uchwalono natomiast podatki, których szafunek miał odbywać się bezpośrednio w województwach, pod kontrolą szafarzy powołanych przez sejmiki.

Podczas obrad posłowie wysunęli wiele postulatów, zebranych następnie w akcie pt. *Postulata nuntiorum ab equestri ordine missorum in conventu generali Regni Poloniae oblata*⁵. Między innymi żądano weryfikacji indywidualnych przywilejów celnych i targowych, zamknięcia mennicy pruskiej, zabezpieczenia państwa przed zalewem fałszywej monety, inkorporacji Wielkiego Księstwa Litewskiego, Prus Królewskich, Oświęcimia i Zatora do Korony. Domagano się, aby nie powoływać obcych, zwłaszcza Niemców, na urzędy miejskie. Zgłaszano zastrzeżenia w sprawie dóbr ziemskich królowej Bony i wiele innych postulatów. Niektóre z nich otrzymały aprobatę senatu oraz sankcję królewską i weszły do uchwalonych na sejmie konstytucji. Ruch demokracji szlacheckiej odniósł tym samym kolejne zwycięstwo. O jego sile świadczył też fakt, że w czasie tego sejmku uwolniono ze ślubu rycerskiego (to jest przysięgi, że stawia się na każde żądanie króla przed jego sądem) Mikołaja Taszyckiego i Marcina Zborowskiego,

¹ Zob. listy sejmowe z datą 7 października 1538 r. (MK2, t. 55, s. 81–84), wyeksponowane w dniu następnym (AGAD, Arch. Skarbu Koron., Rach. król., t. 87, k. 43). Opis okoliczności zwołania, jak też przebieg sejmku podał St. Górski w Tomicjanach (*Descriptio conventus generalis Cracoviensis*, B. Czart., ms. 276, s. 215–228; B. Kór., ms. 218, k. 161–167v.; B. Ossol., ms. 6138, k. 161).

² Zwołanie sejmku do Krakowa wzbudziło opór szlachty wielkopolskiej i niektórych senatorów; por. W. Uruszczak, *Sejm walny koronny*, s. 64.

³ Ibidem, s. 92–99.

⁴ Trudne jest ustalenie dnia zakończenia sejmku. Podana przez W. Konopczyńskiego (*Chronologia sejmów*, nr 50, s. 137) data 15 lutego 1539 r. budzi wątpliwości, gdyż uniwersał czopowego, uchwalony na tym sejmie, pochodzi z 19 lutego 1539 r. Można zatem przypuszczać, że właściwe obrady zakończyły się około tej daty. Ekspedycja uniwersałów poborowych nastąpiła 2 marca 1539 r. (AGAD, Rach. król., t. 94, k. 46). Według MK ostatni akt zarejestrowany *in conventione* nosi datę 7 marca 1539 r. (MRPS, cz. IV, vol. 1, nr 19618, s. 117).

⁵ B. Czart., ms. 276, s. 204–211; B. Kór., ms. 218, k. 150v–155. Polski przekład tego tekstu opublikował W. Pociecha, *Panowanie Zygmunta Starego*, s. 28, 29, na podstawie B. Czart., ms. 282, nr 50. Por. też tenże, *Czasy Zygmunta Starego*, s. 184–229.

przywódców rokoszu z 1537 r.⁶ Ze spraw zagranicznych największe znaczenie miały zaślubiny *per procura* królowej Izabeli z królem węgierskim Janem Zapolyą (uroczystość odbyła się 28 stycznia 1539 r.)⁷

Dorobek ustawodawczy sejmu krakowskiego z przełomu 1538 i 1539 r. w części tylko uwzględniony w *Volumina Legum*⁸, obejmuje następujące akty:

I. *Statuta seu constitutiones in comitiis Cracoviensibus laudatae MDXXXIX* (15 lutego 1539 r.)⁹.

II. *Constitutiones conventus generalis Cracoviensis anno Domini M^oDXXXIX celebrato* (15 lutego 1539 r.)¹⁰.

III. *Litterae universales publicarum contributionum in conventu Cracoviensi generali pro festo sancti Andree Apostoli indicto, anno Domini M^oD^oXXXIX decretarum* (15 lutego 1539 r.)¹¹.

IV. *Litterae universales ducillorum* (19 lutego 1539 r.)¹².

V. *Decretum ut nuntii civitatis Cracoviensis inter nuntios terrarum suum locum in comitiis tam minoribus quam maioribus obtineant* (27 lutego 1539 r.)¹³.

VI. *Privilegium terrae Plocensis occasione fideiussionis kmethonum laudo terrestri* (27 lutego 1539 r.)¹⁴.

⁶ Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary*, s. 368-376; W. Uruszczak, *Sejm walny koronny*, s. 210-216; W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski*, s. 82, 83.

⁷ Tekst por.: M. Dogiel, t. I, nr LVII, s. 132 i nn.; MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19520-19525, s. 111. Zob. też W. Pocięcha, *Królowa Bona*, t. IV, s. 218, 219.

⁸ VL, t. I, s. 546-555.

⁹ Wpisane z powyższym tytułem do MK₂, t. 58, k. 1-5v. (MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19598, s. 116) oraz bez żadnego tytułu do MK₁, t. 57, k. 9v-13 (MRPS, cz. IV, vol. 1, nr 6280, s. 366), w przeciwieństwie do innych konstytucji tego sejmu, nie były drukowane urzędowo. Jedna z urzędowych kopii, ekspediowanych przez kancelarię, zachowała się w B. Czart., ms. 1601, s. 527-535. W VL wydrukowane zostały z licznymi odmiankami i błędami, na podstawie rękopiśmiennej (t. I, s. 546-551). Podstawę niniejszej edycji stanowią przekazy z MK₂, w przypisach zaznaczono odmianki z pozostałych tekstów urzędowych i VL.

¹⁰ Konstytucja ta była aktem prawnym czasowo obowiązującym. Powoływała na najbliższy rok poborców podatkowych oraz rotmistrzów wojskowych i określała wysokość przysługujących im uposażeń. Tekst jej zachował się przede wszystkim w formie wpisu do MK₁, t. 57, k. 5v-9 (MRPS, cz. IV, vol. 1, nr 6280, s. 366) oraz do MK₂, t. 58, k. 12-17 (MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19600, s. 116). Konstytucja ta była drukowana z urzędu w oficynach wdowy Unglerowej, egzemplarz w Ossolineum, F. 4412 (Dr₁) i Hieronima Wietora, egzemplarz w B. Kórn. Cim. F. 4130 (Dr₂), bezpośrednio po zakończeniu sejmu (zob. O. Balzer, *Przyczynki*, nr 30, 31, s. 11; M. Cytowska, *Bibliografia*, nr 57, s. 76, 77). Późniejsze wydania u wdowy Wietorowej mają charakter dodruków. W niniejszej edycji wykorzystano jako podstawę MK₁, zaznaczając odmianki z MK₂, Dr₁, Dr₂ oraz z VL, t. I, s. 551-555.

¹¹ Tekst uniwersału zachował się w obu seriach ksiąg Metryki Koronnej — MK₁, t. 57, k. 1-4v. (MRPS, cz. IV, vol. 1, nr 6279, s. 366) oraz w MK₂, t. 58, k. 6-10v. (MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19599, s. 116). Współczesne druki urzędowe wyszły, podobnie jak wyżej (por. przyp. 10), z oficyn wdowy Unglerowej i Hieronima Wietora. Zob. też O. Balzer, *Przyczynki*, nr 3, s. 38 i M. Cytowska, *Bibliografia*, nr 61, 62, s. 77, 78. W publikacji naszej przyjmujemy za podstawę wydania tekst MK₁. W VL uniwersału nie zamieszczono. Odmianki pochodzą z druków urzędowych przechowywanych w B. Ossol., sygn. XVI, F. 4473 (Dr₁) oraz z B. Kórn., sygn. Cim. F. 4131 (Dr₂).

¹² Uniwersał o poborze czopowego zachował się w formie wpisu do MK₁, t. 57, k. 4v-5v. (MRPS, cz. IV, vol. 1, nr 6281, s. 366) i do MK₂, t. 58, k. 10v-12 (por. MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19601, s. 116). Nie stwierdzono, aby był urzędowo drukowany. W niniejszym wydaniu opieramy się na wersji z Ksiąg Kancelerskich, jako pełniejszej, zaznaczając odmianki z Ksiąg Podkancelerskich.

¹³ Jest to wprawdzie dekret królewski, ale wydany *in conventione generali*. Zachował się on w MK₂, t. 58, k. 23 (mkrf. AGAD, nr 737). Opublikował go drukiem F. Piekosiński (*Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa*, nr 77, s. 101, 102). Wydanie opieramy na MK, zaznaczając odmienne lekcje F. Piekosińskiego.

¹⁴ Tekst tej partykularnej konstytucji, wydanej na sejmie krakowskim na prośbę posłów mazowieckich, zachował się w dwóch przekazach urzędowych, a to w MK₁, t. 57, k. 16v-19 (por. MRPS, cz. IV, vol. 1,

VII. *Declaratio, qui nobiles debent suscipi ad ecclesias cathedrales* (28 lutego 1539 r.)¹⁵.

VIII. *Litterae primarum et secundarum restium* (14 kwietnia 1539 r.)¹⁶.

Pozostałe decyzje tegoż sejmku zawarte są w *Metryce Koronnej*¹⁷.

nr 6285, s. 366) oraz w plockich księgach grodzkich (AGAD, Księgi plockie, grodzkie wieczyste, t. V, k. 361v–364). Odnalazła tę konstytucję i wydrukowała A. Sucheni-Grabowska (*Zapomniany przywilej o rękojemstwie kmiącym*, „Przegląd Historyczny”, t. XLIV, 1953, z. 1–2, s. 176–180, errata z. 4, s. 631). Powtórnie uczynił to J. Sawicki w *Iura Masoviae Terrestria*, t. III, nr 358, s. 128–133 i z jego wydania przedrukowano ten tekst bez zmian w niniejszej edycji.

¹⁵ Deklaracja ta została wydana na żądanie biskupów obecnych na sejmie. Idzie w niej o ponowne potwierdzenie zasady nadawania godności kościelnych osobom pochodzenia szlacheckiego. Wykorzystany w niniejszej edycji tekst pochodzi z jedyne go znanego nam przekazu MK₂, t. 58, k. 26v–27v. (por. MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19610, s. 117).

¹⁶ Sejm, mimo uchwalenia podatków na zaciąg wojska, upoważnił króla do zwołania pospolitego ruszenia, w przypadku szczególnego niebezpieczeństwa. Pierwsze i drugie wici wydano wspólnie 14 kwietnia 1539 r. Zachowany ich tekst pochodzi z MK₂, t. 58, k. 97v–99 (por. MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19680, s. 121) i stanowi podstawę niniejszego wydania. Naniesiono nań odmianki z druku urzędowego, zachowanego w B. Kórn. (sygn. Cim. F. 4155).

¹⁷ MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 19477, 19481, s. 108; nr 19485–19610, 19618, 19620, s. 109–117.